

Γ.Ν. ΦΙΛΙΑ

Καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Όλα ξεκινούν από την ένταξη της εισηγήσεώς μας στο θέμα της Ημερίδος: «Εἰς ἀπολογίαὶν τοῦ Εὐαγγελίου (Ἀπαντήσεις σέ σύγχρονες προκλήσεις. Τά διότι στά γιατί)». Ἐπομένως, ὅταν ἀναφερόμαστε σέ «ἐρωτήματα ὡς πρός τή Λατρεία», ἀναφερόμαστε σέ ἐρωτήματα πού τίθενται ἀπό τή σύγχρονη πραγματικότητα τοῦ ἑλλαδικοῦ μας χώρου. Καί ὅταν στοχεύουμε νά ἐκφράσουμε τά «διότι» στά «γιατί», αὐτό τό ἔργο τῶν ἀπαντήσεων δέν εἶναι ἓνα δευτερεύον καθήκον τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά ἓνα πρωτεύον, ἀφοῦ ἀπό τήν εὐστοχία τῶν ἀπαντήσεων θά ἐξαρτηθεῖ ἡ καρποφορία τοῦ ἔργου τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς κοινωνίας μας.

Ἐρωτήματα ὡς πρός τή Λατρεία πού ἀναμένουν ἀπάντηση: δηλαδή, προβλήματα πού τίθενται κατά τήν ἐπιτέλεση τῆς σύγχρονης Λατρείας (τῆς λατρείας τῆς ἐποχῆς μας). Ἐρωτήματα πού δέν μπορούμε νά προσπεράσουμε, διότι ἡ πραγματικότητα τά θέτει κατά τρόπο ἐπιτακτικό, ὅσο κι ἂν κάποιος ἐντός τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος προσπαθοῦν νά τά ὑποβαθμίσουν ὡς μή τιθέμενα ἢ ὡς ἐμπίπτοντα σέ μία «πνευματική λογική» πού ἐξυπηρετεῖ μᾶλλον ἓναν ἰδιότυπο σύγχρονο γεροντισμό. Ἐρωτήματα πού πάντοτε, στό διάβα τῆς ἱστορίας, ἐτίθεντο καί πού πάντοτε ἡ Ἐκκλησία τά ἀντιμετώπιζε μέ τούς φωτισμένους διδασκάλους της.

Πρῶτο καί βασικό εἶναι ἡ ἔλλειψη καί ἀνάγκη κατηχήσεως τῶν ἤδη βαπτισμένων (αὐτό πού στήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ὀνομάστηκε «Μυσταγωγική Κατήχηση»). Πόσα «γιατί» μᾶς ἀπευθύνει τό ἐκκλησιαστικό πλήρωμα; Πόσα «γιατί» πού πηγάζουν ἀπό τήν αἴσθηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος ὅτι **παρακολουθεῖ καί δέν συμμετέχει** στή Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας; Κι ἐμεῖς καλούμαστε νά δώσουμε λόγον παντί τῶ ἀιτοῦντι γιά τά λειτουργικά αὐτά ἐρωτήματα: νά ἀναλύσουμε τό περιεχόμενο τῶν εὐχῶν καί τῶν ὕμνων στά Μυστήρια καί τίς Ἀκολουθίες, νά ἐπεξηγήσουμε τό συμβολισμό τῶν τελετουργικῶν καί ὑλικῶν στοιχείων, νά ἀναδείξουμε τή σημασία τῆς εὐχαριστιακῆς συμμετοχῆς, νά ἐνισχύσουμε τό λειτουργικό κήρυγμα, νά δημιουργήσουμε τίς προϋποθέσεις γιά ἐνεργότερη συμμετοχή τῶν πιστῶν στή Λατρεία.

Κι ὕστερα ἔρχεται ἡ ἀνάγκη τῆς κατάλληλης λειτουργικῆς προετοιμασίας τῶν μελλόντων κληρικῶν, ἀλλά καί τῆς συνεχοῦς λειτουργικῆς ἐπιμορφώσεως τῶν ἤδη κληρικῶν, χωρίς αὐτό νά σημαίνει (ἀναγκαστικά) διοργάνωση σεμιναρίων ἢ κύκλων σπουδῶν, ἀφοῦ ἡ κάθε προσπάθεια πρός τήν κατεύθυνση αὐτή (ἀκόμα καί τῆς συστηματικῆς

μελέτης σημαντικῶν βιβλίων) ἀποτελεῖ σημαντική συμβολή στήν ἐπίτευξη τοῦ στόχου. Ἡ γνώση τῆς ἱστορίας καί θεολογίας τῆς Θ. Λατρείας ἀπό τόν τελετουργό ἱερέα, ἢ γνώση τῆς ὀρθῆς τελετουργικῆς πράξεως, ἢ συνειδητοποίηση (ἀπό τόν τελετουργό ἱερέα) ὅτι- ὅπως τονίζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος- ἔχει «δανειστεί ἀπό τό λαό τήν γλῶσσα, ὥστε νά ἀναφέρει τήν προσευχή πρός τό Θεό καί νά παρέχει στό ἐκκλησιαστικό πλήρωμα τή θεία Χάρη» (αὕτη εἶναι ἡ συνειδητοποίηση τῆς τελετουργίας ὡς διακονίας καί ὄχι ὡς ἐξουσίας ἢ αὐθεντίας), ὅλα αὐτά **ὅταν δέν υπάρχουν**, θά πρέπει νά προβληθοῦν ὡς κάποια «διότι» στά «γιατί» τῶν προβλημάτων τῆς σύγχρονης Λατρείας.

Κι ὅταν θέτουμε ἕνα «γιατί» στά μορφωτικά ἑλλείμματα τοῦ κλήρου μας, κάποιες φορές τό «διότι» πού ἀρθρώνουμε εἶναι θεωρητικό καί ὄχι ρεαλιστικό: διακηρύσσουμε, δηλαδή, ὅτι ὁ κληρικός μας δέν ἔχει μορφωτικά ἐνδιαφέροντα καί παραμένουμε σέ μία διάγνωση χωρίς νά τολμοῦμε νά ἀναζητήσουμε τίς αἰτίες. Διότι, ποιός κληρικός αισθάνεται τήν ἀνάγκη οὐσιαστικῆς μορφώσεως ὅταν διαισθάνεται ὅτι ὁ ἐμπλουτισμός τῶν θεολογικῶν καί- ἰδιαίτερος- τῶν λειτουργικῶν του γνώσεων θεωρεῖται (ἀπό ὀρισμένους στήν Ἐκκλησία) ὡς στοιχεῖο πού τόν καθιστᾷ ὄχι εὐκόλα χειραγωγήσιμο;

Συμφωνοῦμε, ἴσως, γιά τίς ἀνάγκες μιᾶς «Μυσταγωγικῆς Κατηχήσεως», διαφωνοῦμε ὅμως (σέ ὀρισμένες περιπτώσεις) γιά τούς τρόπους ἐπιτεύξεως τῶν στόχων. Εἴτε τό θέλουμε, εἴτε ὄχι, βρισκόμαστε μπροστά στό τεράστιο πρόβλημα τῆς λειτουργικῆς γλώσσας, θεωρώντας (ὀρισμένοι) ὅτι τίς ἀπαντήσεις στό ἐρώτημα αὐτό θά τίς δώσουμε μέσα ἀπό ὑποκειμενικές στατιστικές (τοῦ τύπου «οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι καταλαβαίνουν τή λειτουργική γλῶσσα», ἐννοώντας τό 10 τοῖς ἑκατό τοῦ ποιμνίου), ἢ μέσα ἀπό τήν προβολή μιᾶς θεολογίας πού ἱκανοποιεῖ τήν ἀτομική μας ἀγιότητα μέσα στό Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Μᾶς ἀπασχολεῖ ἄν θά σκανδαλιστοῦν κάποιοι «ἐκλεκτοί» καί ὄχι ἕνα τεράστιο πλήθος ἀδελφῶν μας, πού μᾶς ζητάει νά συγκαταβοῦμε στό γλωσσικό πρόβλημά του. Τούς λέμε «ἐλᾶτε ἐδῶ πού ἐμεῖς βρισκόμαστε», ἀντί νά κατέλθουμε ἐμεῖς ἐκεῖ πού βρίσκονται αὐτοί.

Εἴτε τό θέλουμε εἴτε ὄχι, ὁ λαός μας δέν εἶναι μόνο αὐτός πού προσέρχεται στους Ναούς. Εἶναι καί αὐτός πού θά ἐμφανιστεῖ ἀραιότατα στή Λατρεία, προσκεκλημένος σέ μία Βάπτισμα ἢ ἕνα Γάμο, ἐκεῖνος πού διατηρεῖ ἀκόμα ἕναν χαλαρότατο δεσμό μέ τή Λατρεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλά πού δέν θέλει νά ἀποκοπεῖ ὀλοκληρωτικῶς. Καί ὅλους αὐτούς καλοῦμαστε νά τούς ποδηγετήσουμε, καλοῦμαστε νά μὴν ἐνδώσουμε στά κοσμικά τους κριτήρια, ἀλλά νά τούς προσφέρουμε τήν ἀλήθεια μέ κενωτική ἀγάπη. Αὐτό σημαίνει ὅτι θά ἀφουγκραστοῦμε τά ἐρωτήματά τους: ὅτι δέν θά κωφεύσουμε στόν κόπο τους πού προέρχεται ἀπό τίς ἀπάνθρωπες σύγχρονες συνθηκῆς διαβιώσεως καί ἐργασίας τους· ὅτι θά φροντίσουμε νά τούς βοηθήσουμε στό ὠρολόγιο πρόγραμμα τῶν

Ἀκολουθῶν, ὅτι θά τούς παράσχουμε εὐκαιρίες λειτουργικῆς ζωῆς σέ εὐέλικτα χρονικά πλαίσια, ὅτι θά τούς ἀγκαλιάσουμε μέσα στήν ἀδυναμία τους, ὅταν θά κατορθώσουμε νά τούς δώσουμε νά καταλάβουν ὅτι ὁ Κύριος δέν ἐπιβραβεύει μόνο τό κατόρθωμα τῆς ἀγιότητας, ἀλλά ἀκόμα καί τήν πρόθεση τοῦ ἀγῶνα τους. Ὅτι, δηλαδή, θά τούς προσκαλέσουμε στή Θ. Μετάληψη μέ πλήρη συνείδηση (ἐμεῖς πρῶτα καί ὕστερα αὐτοί) τοῦ γεγονότος ὅτι μεταλαμβάνουν «εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν» καί ὄχι «ἐνεκα ἀφέσεως ἁμαρτιῶν».

Ναί· πάσχουμε ἀπό ἔλλειψη Μυσταγωγικῆς Κατηχήσεως (δηλαδή κατηχήσεως τῶν βαπτισμένων σέ θέματα Λατρείας). Καί δέν ἔχουμε τήν πολυτέλεια νά κατηγοροῦμε ὁ ἓνας τόν ἄλλον κατά τήν ἐπιτέλεση αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ ἔργου, νά θέλουμε νά ἐπιβληθοῦν κανόνες ὁμοιομορφίας, οἱ ὁποῖοι μᾶλλον ἐξυπηρετοῦν τήν ἀτομική μας πνευματική αὐταρέσκεια. Πρέπει κάποτε νά τολμήσουμε τό συμπέρασμα: ὅτι ἀπέναντι στό «γιατί» τοῦ κατηχητικοῦ ἐλλείμματος ὀρθώνεται ἓνα «διότι» πού ὀριοθετεῖται ἀπό τήν ταύτιση τῆς ἀλήθειας μέ τήν συνήθεια (αὐτήν τήν τελευταία τήν ὀνομάζουμε «παράδοση», χωρίς νά γνωρίζουμε τό ἀκριβές περιεχόμενο τοῦ ὄρου), ἓνα «διότι» πού ὀριοθετεῖται ἀπό αὐτό πού μέ περισσή σαφήνεια διακήρυξε ὁ ἅγιος Κυπριανός: In Evangelio Dominus «Ego sum», inquit, «veritas». Non dixit «Ego sum consuetudo» (ὁ Κύριος εἶπε στό Εὐαγγέλιο: Ἐγώ εἶμαι ἡ ἀλήθεια. Δέν εἶπε: Ἐγώ εἶμαι ἡ συνήθεια).

Τά ἐρωτήματα, λοιπόν, εἶναι πολλά. Ἀλλά στό σημεῖο πού βρισκόμαστε δέν ἔχουμε ἀνάγκη ἀπαριθμήσεώς τους, διότι στό θέμα αὐτό συμφωνοῦμε (ἔστω καί κατά προσέγγιση). Ἔχουμε ἀνάγκη ἀλληλεγγύης πρὸς τίς προσπάθειες ὄλων τῶν ἐργατῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ἀνάγκη νά μὴν ἀποδοκιμάζουμε τή διαφορετική τακτική στή λειτουργική κατήχηση (ἀποδοκιμασία ἡ Ἐκκλησία ἐπεφύλαξε μόνο γιά τήν αἵρεση), ἀνάγκη νά ἀλληλοεμπλουτιζόμαστε στο ἔργο της Μυσταγωγίας των πιστῶν, νά ἀποδεχόμαστε τήν **πρόθεση** προσφορᾶς τοῦ ἀδελφοῦ στό ἔργο αὐτό καί ὄχι νά δυναμιτίζουμε τό ἐκκλησιαστικό σῶμα μέ βαρύτερες προσβολές ἐναντίον τοῦ ἄλλου ἐργάτη στόν Ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου. Δέν ἔχουμε τήν πολυτέλεια νά θεωροῦμε ἑαυτούς ὡς τούς μόνους ἐκφραστῆς τῆς γνησιότητας στό ἔργο τῆς Μυσταγωγίας.

Συμφωνοῦμε ὅλοι (ἔστω καί κατά προσέγγιση) στήν ἀνάγκη Μυσταγωγικῆς Κατηχήσεως. Ἀλλά πῶς θά ἐργαστοῦμε παραγωγικά ὅταν ἡ κριτική προηγῆται τῆς ἀδελφικῆς ὑποδείξεως, ὅταν ἡ ἀνάγκη προβολῆς τῆς θεολογικῆς μας ὀπτικῆς ἐμφανίζεται ὡς ἡ μόνη ἀγωνία γιά τή Λατρεία, καί (κυρίως) ὅταν ἡ ἔρευνα τῶν λειτουργικῶν μας θεμάτων ὑποβαθμίζεται καί ὑποτιμᾶται ὡς γεγονός πού ὑποθάλλπει (δηθεν) τήν ἀπολυτοποίηση τῆς γνωστικῆς διαδικασίας; (διαβάστε, ἀλλοίμονο, ἀπόψεις πού προσεγγίζουν τή νοοτροπία τῆς μεσαιωνικῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως γιά τόν κίνδυνο πού προέρχεται ἀπό τήν ἔρευνα τῶν θεολογικῶν- λειτουργικῶν θεμάτων).

Θά τολμήσω, πάντως, μιά σύντομη αναφορά σέ κάποια «διότι» ἀπέναντι στά «γιατί» τῶν λειτουργικῶν προβλημάτων: «διότι» α) δέν ἐπιμένουμε στήν ἀνάγκη ἔρευνας τῆς λειτουργικῆς μας πράξεως (ἐδῶ θά τολμήσουμε τήν πρόταση ἰδρύσεως ἑνός λειτουργικοῦ ἰνστιτούτου ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος σέ συνεργασία μέ τίς Θεολογικές Σχολές). «διότι» β) δέν συμφωνοῦμε γιά τήν ἀναγκαιότητα προβολῆς τοῦ ὀρθοῦ τρόπου καί ἤθους τῆς τελεσιουργίας τῆς Θ. Λατρείας (στό σημεῖο αὐτό ἔχει ἐπισημανθεῖ πλῆθος ἀναγκαίων παρεμβάσεων σέ λειτουργικά κείμενα καί τελετουργικές πράξεις) καί «διότι» γ) δέν ἐπισπεύδουμε ἐκδόσεις πού θά συμβάλλουν στή Μυσταγωγική Κατήχηση τοῦ λαοῦ.

Φοβοῦμαι, Σεβασμιώτατοι καί σεβαστοί Πατέρες, ὅτι γιά νά ξαναμιλήσουμε οὐσιαστικά περὶ τῶν ἐρωτημάτων τῆς Λατρείας, περὶ τῶν σύγχρονων λειτουργικῶν ἀναγκῶν καί προβλημάτων, ὅτι γιά νά προσδιορίσουμε μέ ποιμαντική ἐπιτυχία τά «διότι» στά «γιατί», φοβοῦμαι ὅτι πρέπει πρῶτα νά ἐπαναπροσδιορίσουμε τόν τρόπο τῆς **συννυπάρξεως μας** ὡς μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Εἰδάλλως, θά παραμείνουμε περιχαρακωμένοι στό στενό χῶρο μιᾶς Μητροπόλεως ἢ μιᾶς ἐνορίας ἢ ἑνός κύκλου πνευματικῶν τέκνων, ἀφιερώνοντας πολύτιμο χρόνο, φαιά οὐσία καί μελάνη, στό νά ἐπισημαίνουμε τά λάθη τῶν πρωτοβουλιῶν τῶν ἀδελφῶν μας στά πλαίσια τοῦ ἔργου τῆς Μυσταγωγικῆς Κατηχήσεως.

Ἐφθασε, πλέον, ἡ ὥρα τῶν εὐθυνῶν ἀπέναντι σέ ἓνα ποιμνιο πού μᾶς ἀπευθύνει ἐπίμονα τήν ἴδια πρόσκληση (καί τό ἴδιο παράπονο) μέ ἐκεῖνον τόν ἄνδρα στό ὄνειρο τοῦ ἀποστόλου Παύλου: «Διαβάς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν».